

СПІЛЬНІ РИСИ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ СЛОВ'ЯН ТА СКАНДИНАВІВ У VII–X ст.

М. О. Корчевий, І. В. Пятницькова

Анотація. У статті проаналізовано спільні риси соціокультурного розвитку слов'ян та скандинавів у VII–X ст. Охарактеризовано спільні періоди розвитку. Зосереджено увагу на проявах спільних тенденцій розвитку в економічній, соціальній, культурній сферах. Методологічною основою дослідження є загальнонауковий метод синтезу, аналізу, узагальнення та проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний метод наукового пізнання.

Ключові слова: слов'яни, скандинави, культура.

Давня історія України до цього часу залишається одним із найцікавіших періодів розвитку нашої держави. Разом з тим ця доба має цілий ряд аспектів, що до цього часу залишаються концептуально не визначеними науковцями. Серед них і проблема взаємовідносин слов'ян із скандинавами, їх характер, форми, наслідки, рівень взаємовпливів.

Ця проблематика знайшла відображення у дослідженнях В. В. Рібакова, Т. М. Джаксон, П. П. Толочко. Проте, не зважаючи на наявність ґрунтовних робіт з історії давніх слов'ян, Київської держави та скандинавських народів проблема соціокультурних взаємовідносин скандинавів та слов'ян потребує подальшого дослідження та чіткого концептуального визначення.

З огляду на це, мета даної наукової розвідки полягає в аналізі соціокультурних взаємовідносин слов'ян та скандинавів.

У збірнику наукових праць німецьких дослідників «Слов'яни і скандинави» було запропоновано три спільні періоди у розвитку культури, економіки, соціального устрою слов'ян та скандинавських народів, що характеризуються специфічними спільними проявами і ознаками розвитку.

Перший період припадав на VII–VIII ст. У цей час у Скандинавії сформувалися домові общини зі зміцненням суспільного становища селян – бонди, одночасно спостерігалось посилення влади вождів і знаті. Цим же часом датуються перші спроби установити контакти з заморськими землями. В торгово-ремісницьких центрах зароджувався та розвивався вендельський художній стиль. У цей же час у слов'ян відбувалася консолідація племінних відносин, яка проявилася в створенні систем городищ. Саме з ними вчені пов'язують початкові етапи торгово – ремісничої діяльності.

Для другого періоду, IX–X ст., характерним було розширення торгових зв'язки і утворення торгівельних центрів у містах Балтійського моря. До цього часу відносяться перші походи вікінгів. Саме у цей час розвивалося кораблебудування. Для скандинавів це було одним із провідних ремесел та напрямом художньої діяльності. Вони прикрашали кораблі головами драконів і зміїв у художньо-міфологічному стилі. У Скандинавії формувалися місцеві центри, що розвивалися. Разом з тим, відбувалися зміни і у духовній сфері, що проявилися у розвитку мистецьких стилів Борре і Еллінгу. Найбільш повно ці мистецькі напрями були втілені у різьбі по дереву, ковальстві, ткацтві, скульптурі.

У цей же час слов'яни не поступалися скандинавам у розвитку: вони створювали нові керамічні вироби, виготовляли золоті та срібні ювелірні прикраси. Можна припустити, що зразком для нових предметів матеріальної культури виступали привезені товари, у тому числі і із скандинавських країн. Балтійське море стало сполучною ланкою через постійні торгові, воєнні походи, і переселення між всіма народами, що проживали на побережжі. Цим часом також датуються предмети слов'янського походження (браслети, гривні), що були знайдені у понад 200 пунктах на території Скандинавії.

Третій період кінець X–XII ст. невіддільно пов'язаний з укріпленням феодальних держав у скандинавів та слов'ян. Саме в цей час постають Норвегія, Данія, Швеція, Польща, Київська держава. На подальший розвиток етносів в однаковій мірі визначальне значення мало розповсюдження християнства у другій половині X ст., воно вплинуло не лише на зміни у політичній сфері, а й суттєво позначилося на соціальних відносинах, матеріальній культурі та світогляді [4].

Спільні тенденції історичного розвитку, тісні контакти між етносами, позначилися на формуванні подібних рис в економічній, соціальній та духовній сферах.

В економічному розвитку провідним напрямом взаємозв'язку була торгівля. Важливу роль у цьому займав торгівельний шляху «Із варяг у греки», який на обґрунтовану думку фахівців, заклав основу зародження торгово-економічному розвитку. Слов'яни торгували хутром, особливо високо цінувалися шкури бобра і чорнобурок. Експортними товарами також були риба, зброя, олово. Скандинави завозили жовтий янтар і риб'ячий зуб – моржове ікло. Янтар був з Балтійського узбережжя, а моржове ікло – з північних морів. Такі знахідки були виявленні в Рюриковому городищі, і датуються першою половиною X ст. та скоріше за все мали норвезьке походження [10].

Подібні тенденції можна простежити у властивих скандинавам та слов'янам типам поселень. У Скандинавських країнах і країнах Східної Європи сформувалося декілька типів поселень. Сільські поселення, зокрема хутори, у Скандинавії, об'єднувалися у «гнізда», що виконували примітивні адміністративні, культові та фіскальні функції. У Східній Європі: села, городища, що служили сховищем для населення, були фактично центрами територіально-адміністративних округів і торгово – ремісничим поселенням.

У середньовічній Скандинавії існувала система адміністративно-територіальних одиниць – сотен (Свеаланд, територія Швеції), і херадів (області Швеції, Норвегії, Данії). Система сотен входили в склад більших одиниць – ланда фюльке, що представляли собою розселення племен, або союз племен (Свеаланд, Йоталанд, Рогаланд). Більшість з них називають «тунами» на території Свеаландії. Біля тун завжди розміщували могильники з погребінням родоплемінної знаті. Вони також були місцями проведення тингів – народних зібрань, адміністративним і культовим центром. З VII ст. поряд з тунами, виник новий тип поселення, який отримав назву «хусабю». Воно нагадувало королівську садибу, якою керували слуги конунга, що у збирали данину з населення у натуральній формі.

Характерною адміністративно-територіальною одиницею Київської держави були гнізда. У кожному з них налічувалось близько десяти укріплених поселень. Таке гніздо відповідало адміністративному поділу «тисяча» або «племені». Селища розташовані навколо кожного городища утворювали «сотню» [6]. За функціями городища були близькі до туні. В епоху становлення держави, князі хотіли закріпити підвладні племені території системою погостів. Їх основна функція полягала у зборі данини, що дає основу для ототожнення погостів з хусабю. Одним із перших систему погостів почав застосовувати князь Олег, який підкорюючи місцеві племена збирав з них податки. Більшого розвитку система набула вже за князювання Ольги [2]

Аналогію давньоруського віче можна провести з традицією скандинавських зборів тинг. Очевидно, що у обох випадках, вони походять від родоплемінних традицій народного збору.

Спільні тенденції розвитку яскраво можна простежити за матеріальною культурою. У народів балтійського регіону та слов'ян спостерігалися спільні риси у будівництві та кораблебудуванні. Подібними були похороні обряди, набір прикрас. Поширеною практикою серед скандинавів було використання скорлупоподібних фібул, які були схожими із наборами скроневих кілець у слов'янок.

У сфері духовного життя, до прийняття християнства, як у скандинавів, та і в слов'ян були релігії індоєвропейського типу зі схожими божествами, що виконували свої функції. Зокрема, скандинави шанували Одіна, Тора, Локі; лютічі – Сварожича; поморяни – Свентовита; слов'яни вірили у Перуна, Дажбога. Різниця була лише в релігійних обрядах.

Схожі риси можна простежити у будівництві храмів, інтер'єрі будівель та виготовлені дерев'яних ідолів.[3]. Скандинави будували дерев'яні каркасні будівлі культурного характеру – «ставкірки». Першими їх почали будувати датчани, а згодом і норвезькі теслярі [7]. Культурним місцем для слов'ян були капища- язичницький храм, що розміщувався за вівтарем та призначався для розміщення капів, тобто ідолів та кумирів [9].

До культових місць належали храми з пантеонами богів в Упсалі Вони були присвячені Одіну, Тору, Фрейєру. У трактаті Адама Бременського мова йшла проте, що в середині культової споруди знаходилися три статуї вище згаданих богів, біля храму стояло священне дерево тис. Поряд з тисом було джерело у якому проводили жертвоприношення [8]. Подібний характер мали святилища в Перині під Новгородом зі спільнослов'янським божеством Перуном. Наявність одного божества свідчить про трансформацію племінного культу в міжплемінний, а згодом державний. У якості одного із таких державних культів можна назвати пантеон Володимира Великого, заснований у 980 р. в Києві [2]. Його історія виникнення безпосередньо пов'язана з проведенням князем язичницької реформи. Воно повинно було стати центром релігійного, а разом з тим і державного, єднання Київської держави. На капищі було розміщено зображення шістьох головних богів: Перуна, Хорса, Дажбога, Стрибога, Семаргла та Мокоші.

Разом з тим, не можна стверджувати, що скандинавська та слов'янські культури були тотожними, вони мали і достатньо багато відмінностей, що були обумовлені природно-кліматичними, географічними, історичними та культурними факторами розвитку. Зокрема, відмінною була писемність. У Київській державі, під впливом християнських вчень писали зазвичай кирилицею на бересті. У Данії і Швеції були руни, їх зазвичай вирізали на дереві, камені, кістці, руни складали основу давньої скандинавської мови. Схожі написи на рунах були знайдені на слов'янських землях, в курганах, або відмітки на каменях. Це було обумовлене традицією скандинавської знаті, вікінгів, скальдів чи просто мандрівників засвідчити свої діяння у подібних написах. Залишки рунічних написів на території Київської держави, можуть свідчити про тісні культурні зв'язки народів.

Дослідниця Е. О. Ридзевська вважає, що в західноєвропейських літературах немає підтверджень взаємовідносин скандинавів із східними слов'янами, як і в давньоскандинавських джерелах сагах, рунічних написах, поезії скальдів, географічних та історичних творах. Проте, дослідження у цьому напрямі продовжується, вони представляють інтерес. Особливо свідчення про зв'язки у продовж декількох століть між скандинавськими країнами і Гардарікою – скандинавською назвою Київської держави [1].

Проте, рунічна писемність, не зважаючи на свою багатовікову еволюцію, не мала історичної перспективи в інших країнах. Київська держава прийняла алфавіт створений у IX ст. Кирилом і Мифодієм на основі грецького[4].

Таким чином, між різними етносами слов'ян та скандинавів можна простежити спільні тенденції розвитку, що проявилися у соціокультурній сфері. Це обумовлюється близькістю географічного розташування, схожими кліматичними умовами, певною одностадіальністю розвитку слов'янського і скандинавського суспільств [1]. На думку автора цієї публікації культури були на одному рівню розвитку, що й пояснює ранню однотипність скандинавських, балтійських, слов'янських народів, хіба що з часом вони рушили у різні напрямки, під впливом більш розвинутих країн того часу .

Аннотація. В статті проаналізовані общіє черты соціокультурного розвитку славян и скандинавов в VII–X вв. Охарактеризовані общіє періоди розвитку. Сосредоточено на проявленнях общіє тенденцій розвитку в економічній, соціальній, культурній сферах. Методологічній основі дослідження являються общенаучні методи синтеза, анализа, обобщения и проблемно-хронологический, сравнительно-исторический метод научного познания.

Ключевые слова: славяне, скандинавы, культура.

Abstract. The article analyzes the common features of socio-cultural development of Slavs and Scandinavians in the VII-X centuries. Common periods of development are characterized. The focus is on manifestations of common trends in economic, social and cultural spheres. The methodological basis of the research is the general scientific methods of synthesis, analysis, generalization and problem-chronological, comparative-historical method of scientific knowledge.

Key words: Slavs, Scandinavians, culture.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Рыздзевская Е.А. Древняя Русь и Скандинавия в IV–XIV века. М.: Наука, 1968. 239 с.
2. Мельникова Е. А., Петрухин В. Я. Начальные этапы урбанизации и становление государства (на материале Древней Руси и Скандинавии) Источник: Древнейшие государства на территории СССР М.: Наука, 1986. С. 99–108. <http://ulfdalir.ru/literature/735/3361>
3. Повесть минулих літ. URL : <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=13465>
4. Славяне и скандинавы: Пер. с нем. / Общ. ред. Е. А. Мельниковой. М.: Прогресс, 1986. URL : <http://ulfdalir.ru/literature/1554>
5. Хведченя С. «Шлях із варягів у греки: історико-географічний аспект. Спеціальні історичні дисципліни. 2011. 19. С. 148–168. URL: http://resource.history.org.ua/publ/sid_2011_19_148
6. Рыбаков Б. А. Союзы племен и проблемы генезиса феодализма на Руси (Тез. докл.). *Проблемы возникновения феодализма у народов СССР*. М., 1969. С. 25–28.
7. Stave Church. URL: <https://it.wikireading.ru/13301>
8. Бременский А. Деяния архиепископов Гамбургской церкви. М.: Русская Панорама, 2011. С. 108-109.
9. Вілкул Т. Л. Капище. *Енциклопедія історії України*: у 10 т. К.: Наук. думка, 2007. Т. 4. URL : <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe>.
10. Леонтьев А. Е., Носов Е. Н. Восточноевропейские пути сообщения и торговые связи в конце VIII–X вв. В кн.: Русь в IX–X вв.: Археологическая панорама. М., 2012.

УДК 94(47+57):7-058.3"1950/1970"(045)

СТАНОВЛЕННЯ АНДЕГРАУНДУ ЯК ЯВИЩА КУЛЬТУРИ В СРСР 1950–70 рр.

І. І. Моїсєєва, І. В. Петрова

Анотація. У статті зображується розвиток культури в Радянському союзі періоду відлиги та застою. Зародження андеграунду в культурному житті радянського суспільства. Становлення нонкорформізму, розглядається боротьба неофіційного мистецтва проти тоталітарної системи.

Ключові слова : андеграунд, Радянський Союз, соц-арт, мистецтво.

Дослідження андеграунду сьогодні є вкрай актуальним і з наукової точки зору, оскільки з'являються все більше документів, що допомагають зрозуміти та дослідити це явище з точки зору вивчення андеграунду як способу/форми боротьби з тоталітарною системою. Більше того, перехід андеграунду з контркультури в простір масової культури говорить і про його важливість і з точки зору соціальної антропології.

Досліджувати андеграунд вітчизняні мистецтвознавці, історики та культурологи починають одразу після розпаду СРСР, в західному науковому дискурсі цій темі увага почала приділятися ще у 1980-х роках. Серед найвідоміших дослідників, що приділяли увагу студіюванню цієї теми, слід назвати М. Геллера, С. Коткіна, Н. Лебіну та інших. Підвищення інтересу до андеграунду пов'язано з переосмисленням радянського минулого та зміною ідеологічної парадигми, крім того лише починаючи з 1990-х років поступово у розпорядження дослідників починають потрапляти архівні документи.

Метою нашого дослідження є аналіз феномену андеграунду у Радянському Союзі, історія його розвитку.

В 1930-ті роки правляча верхівка СРСР поступово встановлює контроль над культурним життям в країні. 23 квітня 1932 р. з'являється постанова Політбюро ЦК ВКП(б) «Про перебудову літературно-художніх організацій», відповідно до якої літературне та мистецьке життя в СРСР повинно розвиватися в межах діяльності офіційно створених союзів письменників, художників, композиторів та архітекторів. 16 червня – 12 серпня 1934 р. на I Всеукраїнському з'їзді радянських письменників було утворено Спілку радянських письменників України як складову частину Спілки письменників СРСР, засновану цього ж року. Ухвалений статут спілки зобов'язував